

Mikołaj Lisewski¹

(rec.): Łukasz Perlikowski, *Pluralizm i racjonalność w świetle idei demokracji deliberatywnej*

Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2020, ss. 321

Demokracja deliberatywna nie należy do idei szeroko komentowanych w polskich warunkach akademickich. Sprzyja temu nie tylko podłoże instytucjonalne, ale także sam charakter koncepcji, której rozważanie naukowe pasuje się w stosunkowo wąskich subdyscyplinach badawczych, jakimi są teoria i filozofia polityki. Najnowsza publikacja książkowa dra Łukasza Perlikowskiego w sposób jednoznaczny przełamuje ten marazm, stanowiąc swego rodzaju kompendium, choć wbrew pozorom poświęcone bynajmniej nie tylko tej jednej idei.

Wydana w 2020 r. przez Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku monografia *Pluralizm i racjonalność w świetle idei demokracji deliberatywnej* autorstwa Łukasza Perlikowskiego jest dysertacją poświęconą problematyce demokracji deliberatywnej. Wpisuje się w znacznie szerszy dyskurs, dotykający istoty ustroju demokratycznego. Nie jest to jednak studium ilościowe – charakterystyczne dla współczesnych badań nad systemami politycznymi. Nie jest to też pozycja typowo deskryptywna. Wykorzystując metody dialektyczne, Autor analizuje znaczenia idei, operacjonalizuje pojęcia i dokonuje własnych typologii (typologii racjonalności), które stają się płaszczyzną pozwalającą na dostrzeżenie specyfiki demokracji deliberatywnej.

Od gruntownej analizy znaczeń racjonalności i jej sposobów rozumienia, poprzez analizę genezy i rozwoju idei demokracji deliberatywnej (przede wszystkim: Rawls, Habermas, Cohen, Barry) oraz niuansów myślowych z nią

¹ Mgr, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Szkoła Doktorska Nauk Społecznych, e-mail: lisewski@doktorant.umk.pl, ORCID: 0000-0002-3253-5814.

związanych, na typologiach argumentacyjnych stanowiących konkluzywny drogowskaz poznawczy pomagający w poruszaniu się po badanej rzeczywistości skończywszy – Autor dowodzi najważniejszych problemów, jakie dotyczą demokracji deliberatywnej. Zupełnie innowacyjnie na tle polskiej literatury przedmiotu wskazuje on na antycypację roli konsensusu przez myślicieli deliberacyjnych, przyczyny nierozwiązywalności sporów deliberacyjnych (różne typy racjonalności), problem relacji pomiędzy imparcjalizmem a pluralizmem, a także na ciekawe poznawczo różnice pomiędzy konkluzywnością a rozwiązywalnością (tymczasową konkluzywnością).

Struktura monografii

Monografia została podzielona na dziewięć głównych rozdziałów. Pod względem konstrukcyjnym Autor połączył strukturę linearną z selektywną, co oznacza, że o ile główna część wywodu przebiega płynnie, o tyle bardziej szczegółowe aspekty występują jednostkowo, np. w formie podrozdziału i można je zgłębić bez zapoznawania się z całością. Książka liczy 321 stron, została uzupełniona nie tylko o bibliografię, ale także o spis tabel i rysunków (niektóre koncepcje zostały bardzo ciekawie zaprezentowane graficznie przez Autora) oraz indeks osobowy.

Rozdział pierwszy – *Problem badawczy* – jest typową dla dysertacji częścią metodologiczną, zawierającą przedstawienie głównego problemu, pytań i hipotez badawczych. Kolejny rozdział pracy, zatytułowany *Struktura racjonalności*, również zawiera wiele elementów metodologicznych (metoda badawcza refleksyjnej równowagi oryginalnie dostosowana do celów deskryptywnych). Przed wszystkim jednak w tym miejscu Autor próbuje dokonać operacjonalizacji pojęcia racjonalności poprzez wskazanie na jej immanentne znaczeniowo elementy składowe i reguły je konstytuujące. W tym celu zaprezentowano szereg podejść naukowych, m.in. epistemologię Ludwiga Wittgensteina, relatywizm językowy Richarda Rortiego i krytyczny racjonalizm Karla Poppera.

W rozdziale trzecim – *nomen omen* największym pod względem objętościowym – mamy do czynienia z analizą historyczną idei demokracji deliberatywnej. Wraz z rozdziałem czwartym, ukazującym badanie genezy i dalszego rozwoju demokracji deliberatywnej, jest to główny człon deskryptywny pracy, jednak wciąż nie pozbawiony warstwy analitycznej. Przybliżając koncepcje Johna Rawlsa i Jürgena Habermasa, Autor dokonuje ich komparatystyki. Nie ucieka od polemiki ani przeciwstawiania sobie poszczególnych koncepcji. W rozdziale czwartym znajdujemy także dokładne przybliżenie najważniejszej

polskiej literatury przedmiotu, m.in. *Rozum a porządek polityczny. Wokół sporu o demokrację deliberatywną* Anny Krzynówek-Arendt (2010) i *Deliberatywna filozofia publiczna. Analiza instytucji wysłuchania publicznego w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy systemowego podejścia do demokracji deliberatywnej* Piotra W. Juhacza (2015). Przytoczone koncepcje znajdują rozwinięcie w polemice Autora i są uzupełnione o istotne konteksty – rolę normatywności w racjonalności, ale także świetnie przedstawione studium dotyczące krytyków imparcjonalizmu (utożsamianych z pluralistami), które znajdziemy w dwóch kolejnych rozdziałach.

Aby rozwiązać przedstawiony problem badawczy związany z rodzajami sporów i demokracją deliberatywną, w której procesy polityczne są uzależnione od prowadzonej powszechnie deliberacji, Autor przedstawia różne typologie argumentacji. W pracy badacza ich kryterium delimitacyjnym staje się potencjał argumentacyjny. Drobiazgową analizę logiczną Autor przeprowadza w rozdziale 7 – *Argumentacja*. W rozdziale ósmym, *Od typologii argumentacji do typologii racjonalności*, poprzednio opracowane rodzaje argumentacji (ze szczególnym uwzględnieniem argumentacji alogicznej i argumentacji relatywistycznej) są wykorzystane celem wyłonienia typów racjonalności. Autor w tym miejscu wyróżnia szereg ich rodzajów: racjonalność niezakorzenioną (Lew Szestow), bezracjonalność / przedracjonalność, racjonalność aksjologiczną, refleksyjną, paradygmatyczną i racjonalność typu spekulatywnego. W ostatnim, dziewiątym rozdziale, zatytułowanym *Dialektyka racjonalności*, czytelnik znajdzie rodzaje sporów i genezę problemów światopoglądowych. Analizie poddane są relacje pomiędzy tym, co polityczne, a tym, co deliberatywne w odniesieniu do całości kształtu oraz wyselekcjonowanych interpretacji nadrzędnej idei. Ponadto koncepcja demokracji deliberatywnej zostaje także poddana dialektycznej krytyce (krytyczne fragmenty i ustosunkowania dostrzec można też w innych częściach tekstu).

Istota demokracji deliberatywnej

Demokracja deliberatywna jest koncepcją, której główne elementy zostały zawładnięte przez demokrację liberalną – choć nie bez szkody merytorycznej dla tej pierwszej. Zgodnie z założeniami teoretycznymi koncepcji „demokracja deliberatywna może być traktowana jako rozszerzenie katalogu dyskusji politycznej w obrębie społeczeństwa, czego rezultatem może być radykalna zmiana procesu podejmowania decyzji politycznych na rzecz poprawy ustroju demokratycznego”

(s. 152). Publiczny dyskurs i publiczny charakter racji wykorzystywanej do uzasadnienia decyzji politycznej (czy też na poziomie meta – do decydowania o procesie podejmowania decyzji politycznych) sprzyjać ma transparentności. Otwarty model partycypacji politycznej w takim układzie przekłada się również na poziom legitymizacji. Z drugiej jednak strony koncepcja opiera się na zdolności obywateli do wysuwania i przeciwstawiania sobie argumentów racjonalnych, które – w procesie deliberacji – skutkować mają rozumnym konsensusem w formie optymalnej decyzji do implementacji. W tym momencie pojawia się jednak szereg wątpliwości, na które w swojej książce wskazuje Łukasz Perlikowski.

Rdzenną polemiką publikacji, którą dostrzec *per se* można w wielu częściach pracy, jest to, na ile faktycznie implementacja koncepcji demokracji deliberatywnej wpływa na poprawę sfery polityczności. Pytania te można zresztą dowolnie mnożyć. Czy rozszerzony katalog dyskusji politycznej – w ujęciu podmiotowym i przedmiotowym – wiąże się z poprawą jakościową procesu podejmowania decyzji politycznych, czy może stanowić będzie jego spłylenie, doprowadzające do swego rodzaju kryzysu polityczności? Czy maksymalne włączenie obywateli do procesu będzie generowało bardziej uzasadnione postulaty polityczne, czy wprost przeciwnie?

Demokracja deliberatywna opiera się na dyskusji światopoglądowej, w których obrębach mogą się ścierać różne typy racjonalności (s. 263). Odpowiedzi na powyższe wątpliwości może więc dostarczyć analiza rodzajów deliberacji i czynników je warunkujących, tj. przede wszystkim typów racjonalności, jak i immantentych różnic pomiędzy porządkiem deliberacji a porządkiem sfery politycznej. Jeżeli ścieranie się światopoglądów wywodzących się z różnych odrębnych typów racjonalności pośrednio skutkować będzie obniżeniem poziomu dyskursu finalnego, procesy (współ)podejmowania decyzji politycznych w nurcie demokracji deliberatywnej implikować będą zachodzenie procesów zmian jakościowych sfery politycznej. W ramach powszechnej deliberacji integracja prywatności i publiczności powoduje dezintegrację sfery publicznej (Ochman, 2015). Nie chcę w tym momencie zdradzać definitywnego stanowiska Autora i rezultatów pracy badawczej, dość jednak powiedzieć, że dostrzegalna dla teoretyków koncepcji naprawa sfery publicznej poprzez rozszerzenie prowadzonego w obrębie społeczeństwa dyskursu może prowadzić do rezultatów zgoła odmiennych od tych początkowo przewidywanych.

Skądinąd analizowanie koncepcji deliberacji jako odpowiedzialnej za polepszenie lub pogorszenie klasy politycznej jest niezwykle ciekawe i wielopłaszczyznowe. Rozważania Autora mają charakter przede wszystkim teoretyczny, ale

niektóre z nich warto próbować przenosić na grunt empiryczny. Jednym z takich przykładów, które znajdziemy w książce Perlikowskiego, może być problematyka zjawiska politycznej poprawności. Dyskryminacja lub penalizacja określonych faktów może wówczas w jednym momencie wynikać z powstałego na bazie deliberacji konsensusu, aby w kolejnym stać się punktem przeciwstawnym do części sądów, które ten konsensus zrodziły. Stanowcze stanowisko Autora w tej kwestii czytelnik pozna już w zakończeniu pracy i wydawać by się mogło, że ta część pracy zasługiwałaby na nieco większe rozwinięcie.

Stanowiąca jeden z kamieni węgielnych polskiej dyskusji akademickiej wokół idei demokracji deliberatywnych monografia Perlikowskiego jest nienaganna pod względem stylistycznym i erudycyjnym. Moją wątpliwość budzi jedynie sposób przedstawienia metodologii pracy. Autor zastosował sztukę wnioskowania (problem badawczy w formie pytania, następnie teza i antyteza) charakterystyczną bardziej dla prac filozoficznych niż politologicznych. Struktura rozdziału metodologicznego mogłaby być bardziej klarowna dla czytelnika. Ponadto wyszczególnione w założeniach badawczych tezy bardziej przypominają klasyczne hipotezy badawcze stawiane w badaniach politologicznych niż wcześniej przedstawione antytezy zaprezentowane w formie hipotez. Z pewnością ciekawym rozwinięciem pracy byłoby przeformułowanie niektórych pytań z formy zerojedynkowej „Czy...?” na formę otwartą, tj. „W jakim stopniu...?” i „Na ile...?”. Stawianie takich pytań pozwala wówczas nie tylko na otrzymanie jasnej odpowiedzi (choć trzeba wziąć pod uwagę to, że w przypadku tej problematyki będzie to i tak niezwykle trudne, a przez to cenne), ale poznanie spektrum występowania danego zjawiska. Pomocną metodą badawczą w takim przypadku może być zastosowanie metody idealizacyjnej – Weberowskich abstrakcyjnych typów idealnych i hybrydowych usytuowanych na określonym *continuum* (Weber, 1984, s. 139–142).

Podsumowanie recenzji

Szukając publikacji specjalistycznej poświęconej filozoficznemu badaniu idei demokracji deliberatywnej, nie można przejść obok niniejszej pozycji niewzruszenie. Powoduje to przede wszystkim rozległy tematycznie obszar badawczy i pietyzm analityczny Autora. Co więcej, dużym atutem niniejszej publikacji jest jej bogactwo językowe i atrakcyjność stylistyczna. Pomimo niszowego i specjalistycznego charakteru publikacji Łukasz Perlikowski przeprowadza czytelnika przez meandry typologii racjonalności w sposób niezwykle przystępny, a wręcz

intuicyjny, wykorzystując przy tym zwroty bezpośrednie (I os. l.mn.) i budując angażującą, w pełni zaciekawiającą narrację. Na uwagę zasługuje także charakter interdyscyplinarny tego dzieła.

Reasumując, studium o demokracji deliberatywnej Łukasza Perlikowskiego zawiera nie tylko rozważania o przewodniej idei, ale także analizę charakteru i typów racjonalności, prowadzonych sporów, pluralizmu i imparcjalizmu. Jest to niezwykle kompleksowa monografia, która porusza nieczęsto zgłębiany, ale jakże istotny problem, z którym przecież w dużym stopniu związane są współczesne reżimy demokratyczne. Intelktualnej rozrywki dostarczy próba zaaplikowania typologii racjonalności i argumentacji do oceny niektórych postulatów Autora. Ostatecznie zaś dysertacja ta, choć zawiera rozwiązanie problemu badawczego i odpowiedzi na pytania badawcze, może niektórym rodzić jeszcze więcej pytań, co niejako jest wewnątrznie rekurencyjne wobec wspomnianego w dziele Gadamerowskiego, ontologicznego prymatu pytania nad odpowiedzią. Wydaje się jednak, że właśnie tak być powinno.

Bibliografia

- Juhacz, P.W. (2015). *Deliberatywna filozofia publiczna. Analiza instytucji wysłuchania publicznego w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy systemowego podejścia do demokracji deliberatywnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Krzymówek-Arendt A. (2010). *Rozum a porządek polityczny. Wokół sporu o demokrację deliberatywną*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Perlikowski, Ł. (2020). *Pluralizm i racjonalność w świetle idei demokracji deliberatywnej*. Płock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku.
- Ochman, A. (2015). Medialna sfera publiczna według Jürgena Habermasa. *Studia Paradyskie*, t. 25.
- Weber, M. (1984). *Szkice z socjologii religii*. Przeł. J. Prokopiuk, H. Wandowski. Warszawa: Książka i Wiedza.